

LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI ve TÜRK KAMUOYU

Yard. Doç. Dr. Tahir KODAL*

ÖZET

Bu çalışmada; "Şark Meselesi'ni yada Doğu Sorunu"nu Türk milletinin lehine sonuçlandırmış olan Lozan Barış Antlaşması'nın ortaya çıkış süreci hakkında çok kısa bilgi verildikten sonra, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanması sırasında ve sonrasında Türk basınındaki yansımaları, Türk kamuoyunun tutumu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda; Lozan Barış Antlaşması hakkında, dönemin Hâkimiyet-i Millîye, Vakit, Tanin, İkdâm, İleri, Akşam, Tevhid-i Efkâr, Tan gibi, Türk basınındaki tepkiler, Türk milletinin Lozan Barış Antlaşması'ndan önceki ve sonrasındaki tutumu, azınlıkların tepkileri, bazı resmî kurumların düşünceleri ve o günün şartlarında var olan sivil toplum örgütlerinin Lozan Barış Antlaşması hakkındaki düşünce ve tepkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Lozan, Barış, Lozan Barış Antlaşması, Türk, Türk Kamuoyu

THE LAUSANNE PEACE TREATY AND TURKISH PUBLIC OPINION

ABSTRACT

In this study, first, the emergence of Lausanne Peace Treaty, which would end "the Eastern Question" in favor of Turkish people, is briefly presented. Then the study delved into the process of signing the Lausanne Peace Treaty, reflections in Turkish media during and after the approval of the treaty by Turkish Congress, and the stance of Turkish people in this matter. To better illuminate the complexity of the issue, reactions to the treaty in the media of the period, such as Hâkimiyet-i Millîye, Vakit, Tanin, İkdâm, İleri, Akşam, Tevhid-i Efkâr, and Tan, have been examined. It has further been attempted to present the position of Turkish people before and after the treaty; the responses of the minorities, the stance of some official institutions, as well as positions and responses of some civilian organizations in that particular period.

Key Words: Lausanne, Peace, Lausanne Peace Treaty, Turk, Turkish Public Opinion

* Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

GİRİŞ

Anadolu'daki Türk-Yunan Savaşı'nın Türklerin lehine bittiğini dünya kamuoyuna duyuran Mudanya Mütarekesi devam ederken, T.B.M.M. Hükûmeti 4 Ekim 1922'de İtilaf Devletlerine vermiş olduğu nota ile kesin barış antlaşmasının 20 Ekim 1922'de İzmir'de toplanmasını teklif etmişti. Bu teklif, Yunanlıların Anadolu'daki katliam ve zararlarını yerinde görmek ve göstermek istemeyen İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmemiştir. Müttefikler tarafından 27 Ekim 1922 verilen notada ise; doğudaki harbe son verecek bir barış antlaşmasının imzalanması amacıyla, 13 Kasım 1922 tarihinde görüşmelere başlamak üzere, Ankara Hükûmeti tarafından, İsviçre'nin Lozan şehrine temsilcilerinin gönderilmesi istenmiştir. Gönderilecek temsilcilerin ikiyi geçmemesi ve tam olarak yetkili kılınması istenmiştir.¹ Böylece İngiltere, Fransa ve İtalya kendi aralarında anlaşarak, Ankara Hükûmeti ile birlikte İstanbul Hükûmeti'ni de davet etmişlerdir.

İstanbul Hükûmeti'nin Lozan Konferansı'na davet edilmesi Türk basınında ve kamuoyunda sert tepkilerle karşılanmıştır.² Bu nedenle, millî iradeye dayalı bir yönetim özlemi içerisinde olan Ankara Hükûmeti, Padişahın durumunun yeniden değerlendirilmesini gündemine almıştır. Bunun üzerine T.B.M.M., yapmış olduğu görüşme ve tartışmalardan sonra, 1 Kasım 1922 tarihinde Osmanlı Saltanatı'nı resmen kaldırmıştır. Saltanatın kaldırılmasından sonra İstanbul Hükûmeti istifa etmiştir. Son Osmanlı Padişahı Vahdettin, 17 Kasım 1922 tarihinde bir İngiliz savaş gemisi ile İstanbul'u terk etmiştir. Vahdettin'in kaçışı Türk kamuoyunda şaşkınlık yaratırken, bu şaşkınlığın asıl sebebi İngilizlerin yardımını istemiş olmasından kaynaklanmıştır.³ Böylece, toplanacak olan Lozan Barış Konferansı'nda Türkiye'yi sadece Ankara Hükûmeti'nin temsil etmesi sağlanmıştır.

Ankara Hükûmeti'ni Lozan'da başdelege olarak kimin temsil edeceği gündeme geldiğinde Mustafa Kemal (Atatürk), Mudanya Mütarekesi'ndeki başarısından dolayı, İsmet (İnönü)'yü bu göreve uygun görmüştür.⁴ Bu nedenle, Mustafa Kemal (Atatürk)'ün isteği üzerine, Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) görevinden istifa etmiştir. Mustafa Kemal (Atatürk)'ün bu tercihi, T. B. M. M.'nin 26 Ekim 1922 toplantısında oy birliği ile kabul edilmiştir. Bu kabulün ardından Garp Cephesi Komutanı İsmet

¹ M. Cemil Bilsel, **Lozan**, 2. Kitap, İstanbul, 1933, s. 2.

² **Anadolu'da Yeni Gün**, 2 Ekim 1922, s. 1; 22 Şubat 1922, s. 1.; 1 Mayıs 1922, s. 1; 5 Mart 1923, s. 1.

³ **Vakit**, 20 Kasım 1922, s. 1.; **Anadolu'da Yeni Gün**, 19 Kasım 1922, s. 1.

(İnönü), 27 Ekim 1922’de T. B. M. M.’nde 150 oy ile başdelege seçilmiştir.⁵ Başdelege seçiminden sonra, Türkiye’yi Lozan’da temsil edecek olan Heyetin seçimi de önemli bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Çünkü toplanacak olan bu Konferans, sadece Türkiye ile Yunanistan arasındaki meseleleri çözümlenmek için değil, aynı zamanda Müttefiklerle Türkiye arasındaki barış şartlarını da düzenlemek için de toplanacaktı. Bu nedenle, konferansa gidecek olan başdelege ve diğer diplomatların önemli özelliklere sahip olmaları istenmiştir. Her şeyden önce bu delegelerin Osmanlı Devleti’nin taviz zihniyeti ile yetişmiş, yani “*idare-i maslahat*” politikaları izleyen diplomatların farklı özellikler taşımaları istenmiştir.⁶ Bu düşünce doğrultusunda, İsmet (İnönü)’ye yardımcı olmak üzere, Türk Temsilci Heyeti’nde; Sağlık Bakanı Dr. Rıza (Nur), Maliye eski Bakanı Hasan (Saka) ve otuz üç kişi daha yer almıştır.⁷

Müttefiklerin daha önce vermiş oldukları notaya, 30 Ekim 1922’de cevap verilmiş ve Lozan Konferansı’na Türkiye’nin katılacağı bildirilmiştir. Arkasından İsmet (İnönü), 2 Kasım 1922’de Lozan Temsilciler Heyeti Başkanı seçilmiştir ve meclis kürsüsünden milletvekillerine bir teşekkür konuşması yaparak, Lozan Konferansı’nda hareket noktalarının Misâk-ı Millî olduğunu açıkça ifade etmiştir.⁸

Lozan Konferansı, 13 Kasım 1922 yerine, İngiltere’de kabine değişikliği nedeniyle 20 Kasım 1922’de, Casino de Montbenon’da saat üç buçukta başlamıştır. Konferansa; Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Rusya, Japonya ve Amerika’nın Roma elçisi gözlemci olarak katılmıştır. Romanya, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan temsilcileri ise kendilerini ilgilendiren konularda görüşmelere katılacaklardır.⁹ Konferansın açış konuşmasını, İsviçre Konfederasyonu Başkanı, Monsieur Haab yapmış ve sözlerini “*Yer yüzündeki iyi niyetli kimselere selam!*” şeklinde bitirmiştir.

Açılış konuşmalarından sonra konferans dağılmış ve birinci oturum 21 Kasım 1922’de Chato D’Ouchy Oteli’nde yapılmıştır. Burada, konferansın

⁴ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Ankara, 1989, s. 453.

⁵ **Anadolu’da Yeni Gün**, 28 Ekim 1922, s. 1; 4 Kasım 1922, s. 1.; Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, 1967, s. 286-289.

⁶ **Hâkimiyet-i Milliye**, 29 Ekim 1922, s. 2.; M. Cemil Bilsel, a. g. e., s. 4-5.

⁷ Mehmet Gönübol-Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Ankara, 1997, s. 44.; T.C. Dışişleri Bakanlığı (T.C.D.B), **Türk Dış Politikasında 50. Yıl, Lozan**, Ankara, 1973, s.4.

⁸ **T. B. M. M. Zabıt. Ceridesi.**, Devre: I, İctima Senesi: 3, Ankara, 1960, Cilt: 24, s. 340.

⁹ Refik Turan ve Diğerleri, **Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi**, Ankara, 1994, s. 227.

nizamnamesi oluşturulmuş ve bu nizamnamenin 5. maddesine göre; konferansta görüşülecek olan bütün meselelerin incelenmesi üç ana komisyona bırakılmıştır. Bu komisyonlar; 1- Arazi ve Askerlik Komisyonu, 2- Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonu, 3- Maliye ve İktisat Komisyonu şeklinde belirlenmiştir. Komisyon başkanlıklarına da davet eden ülkelerin temsilcileri getirilmiştir.¹⁰ Türkiye bu komisyonlardan en az birine başkanlık etmek istediye de, Lord Curzon'un engellemesiyle bunda başarılı olamamıştır.¹¹

Lozan Konferansı'ndaki görüşmelerde 27 Ocak 1923 tarihine gelindiğinde henüz hiçbir şey halledilmemiş, Türk Heyeti'nin Misâk-ı Millî ve taviz verilmesi istenilmeyen konularda ısrar etmesi, özellikle de Musul meselesi, kapitülasyonlar meselesi ve Müttefikler tebasının zarar ve ziyanı meselesi nedeniyle konferans çıkmaza sürüklenmiştir.¹² 31 Ocak 1923'te müttefikler tarafından Türk delegelerine sunulan anlaşma tasarısı, Türkiye'nin adlî, malî ve ekonomik bağımsızlığına aykırı olduğu için kesinlikle reddedilmiştir. Bu durum Türk basınında, "*İsmet Paşa istiklâlimizi, hakk-ı kakimiyetimizi imha için tanzim edilecek, heyet-i murahhasamıza verilecek muahde suretinin katiyen kabul edilmeyeceğini beyan etmiştir.*"¹³ şeklinde yer almış, projenin reddedileceği Türk kamuoyuna duyurulmuştur.

Türk Heyeti'nin tasarıyı reddetmesinden ve 4 Şubat 1923'te Lord Curzon'un Londra'ya gitmesi üzerine Lozan Konferansı'nın ilk dönemi sona ermiştir. Lord Curzon, Londra'ya vardıktan sonra konferansın başarısızlığa uğramasının sebebi olarak, kendi uzlaşmaz tavrını ve Musul meselesini değil de, Türkiye'yi ve "*yalnız Fransızlarla İtalyanların alâkadar göründükleri meselelerde ihtilaf kalmıştır.*"¹⁴ diyerek, "*Kapitülasyonlar*" meselesini göstermiştir.¹⁵ Bu nedenle, Türk basınında Fransa aleyhine sert yazılar kaleme alınmış, hatta Fransa "*kan emici*" olarak nitelendirilmiştir.¹⁶ Bu da Türk-Fransız ilişkilerinin iyice kopmasına sebep olmuştur. Bu durumdan da en fazla İngiltere faydalanacaktır.

Lozan Konferansı'nın başarısızlıkla sona ermesinden sonra Türk heyeti de Ankara'ya dönmüş, Lozan Konferansı ve orada ele alınan konular T. B.

¹⁰ T. C. D. B., a.g.e., s. 14.

¹¹ Salâhi R. Sonyel, "Lozan'da Türk Diplomasisi (Eylül 1922- Ağustos 1923)", **Bellekten**, Ankara, 1974, Cilt: 38, s. 56.

¹² **Tanin**, 27 Ocak 1923, s.1.

¹³ **İleri**, 31 Ocak 1923, s.1.

¹⁴ **Tevhid-i Efkar**, 7 Şubat 1923, s. 1.

¹⁵ M. N. "İnkıta' Olacaksa Musul Mes'alesinde Olmalı", **Vakit**, 3 Ocak 1923, s. 2.

¹⁶ **Akşam**, 2 Şubat 1923, s. 1.

M. M.'nin gizli toplantılarında 21 Şubat-6 Mart 1923 tarihleri arasında tartışılmıştır. T. B. M. M.'ndeki bu tartışmalardan sora Hükûmet, Müttefiklerin antlaşma tasarılarına karşı, kendi antlaşma tasarısını 8 Mart 1923'te bildirmiştir. İsmet (İnönü) tarafından, Türkiye'yi Lozan Konferansı'na çağıran devletlerin (İngiltere, Fransa ve İtalya) dışişleri bakanlarına gönderilen mektupta, "*barış antlaşması ve sözleşmeler tasarılarında yapılması Türkiye'ce istenilen değişiklikler*" dile getirilmiş, Türkiye'nin, son bir kez daha dünya barışına katkıda bulunmak amacıyla, görüşmelere kaldığı yerden devam etmek istediği bildirilmiştir.¹⁷

Türkiye'nin göndermiş olduğu bu mektubu ve tasarımı alan Müttefikler, konferans çalışmalarının yeniden başlaması için 23 Nisan 1923 tarihinin belirlenmesinde, Türk Temsilci Heyeti'yle görüş birliği içerisinde olduklarını Konferans Genel Sekreterliği'ne bildirmişlerdir. Lord Curzon başkanlığında 21 Mart 1923'te toplanan Müttefik temsilcileri, konferansın yine Lozan'da yapılmasını kararlaştırmıştır. Bu kararın alınmasında Lord Curzon etkili olmuştur. Lord Curzon, Türk basının yayınlarından ve ona göre "*fanatik Türklerden*" çekindiği için yeniden burayı istemiştir.¹⁸ Ancak, Türk basını konferans yerinin yeniden Lozan olmasına karşı çıkmıştır. Buna gerekçe olarak da, burada yapılacak olan konferansta Avrupalıların yine aynı fikirlerle ve bakış açısıyla Türklere yaklaşacağı, Türkiye'yi mirasına konulması gereken bir ülke olarak göreceklere, oysa Türkiye'de bir yerde -İstanbul'da- yapıldığı takdirde, bu zihniyete sahip Avrupalıların, Türk insanının yüce hasletlerinden mutlaka etkileneceği ifade edilmiştir.¹⁹

Bu tartışmalar arasında müttefikler, cevaplarını 28 Mart 1923'te Türkiye'ye göndermişlerdir. Göndermiş oldukları notada, konferansın 23 Nisan 1923te başlayacağını bildirmişlerdir. Konferans Genel Sekreterliği de bu durumu, 12 Nisan 1923'te konferansa katılacak Temsilci Heyetleri'nin bilgisine sunmuştur. Türkiye'nin 7 Nisan 1923 tarihli karşı notasında bildirildiği gibi, Lozan Konferansı'nın ikinci dönemi kararlaştırıldığı üzere 23 Nisan 1923'te başlamıştır. Konferansta Türkiye'yi, ikinci kez İsmet (İnönü) temsil ederken, İngiltere'yi, Lord Curzon'un yerine, Türkiye Büyükelçisi Sir Horace Rumbold, Fransa'yı İstanbul Yüksek Komiseri General Pellé, İtalya'yı ise Montanya temsil etmişlerdir.²⁰ Görüldüğü gibi Müttefikler, bu

¹⁷ Seha L. Meray (Çev.), **Lozan Barış Konferansı Tutanakları**, Ankara, 1969, Takım:II, Cilt:I., Kitap:I, s. 21.

¹⁸ Bilâl N. Şimşir, **Lozan Telgrafları II**, (Şubat-Ağustos 1923), Ankara, 1994, s. XLVII-XLVIII.

¹⁹ "Sulh İstanbul'da Müzâkare Edilmeli", **Tan**, 22 Mart 1923, s. 1.

²⁰ Ali Naci Karacan, **Lozan**, İstanbul, 1971, s. 324.; Ergun Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, 3. Baskı, İstanbul, 1994. s. 356.

defa Türkiye'yi ve Türk insanını yakından tanıyan kişileri delege olarak göndermişlerdir. Bu değişiklikte, Lord Curzon'un konferansta kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği, İngiltere'yi savaşa sürüklemeye çalıştığı ve Orta Doğu konusunda uzman olmadığı! şeklinde, İngiliz basınında çıkan yazıların da etkisi olmuştur.²¹

Lozan Konferansı'nın ikinci döneminin başlaması üzerine Türk basınında “*Sulhün akd edileceğinden ümidi kesmek için hiçbir sebep yoktur. Fakat sulhün yakın ve kolay olduğunu zannedecek bir delil de mevcut değildir.*”²² şeklinde görüşler ileri sürülerek, konferansın ikinci döneminde de işlerin hiç de kolay olmayacağı, ancak barışın sağlanmasının imkansız da olmadığı dile getirilmiştir.

A- LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI'NIN İMZALANMASI ve TÜRK KAMUOYU

a- Lozan Barış Antlaşması'nın İmzalanmasının Hemen Öncesindeki Türk Kamuoyu

Konferansın ikinci döneminde aynı komisyonlar çalışmalarına başlamıştır. Avrupa basınıının “*Şark meselesi*”^{*} dediği yüzyıllık sorunlar bu komisyonlarda görüşülmüştür. Lozan Konferansı'nda İtilaf Devletleri'nin “*Şark meselesi*”nde yani bağımsız bir Türk devletini ortaya çıkaracak, Anadolu'daki Türk varlığını kabul ettirecek konularda geri adım atmaya başla-

²¹ Hâkimiyet-i Milliye, 8 Mart 1923, s. 2.

²² Tevhid-i Efkâr, 11 Nisan 1923, s. 1.

* Şark meselesi, 9 Ekim 1815 Viyana Kongresi'nden kalma uluslararası bir siyasi kavramdır. Bu kavram, Napolyon Bonapart'ın altüst ettiği Avrupa haritasına yeniden bir düzen vermek amacıyla toplanan uluslararası toplantıda, özellikle Rus delegeleri tarafından, Osmanlı Devleti'ndeki gayr-ı müslim azınlıkların durumlarına dikkat çekmek amacıyla kullanılmıştır. Ancak, Şark meselesinin tanımı ve ne zaman başladığı konusunda çeşitli görüşler söz konusudur. Bazı araştırmacılar, bu meselenin Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle, bazıları Türklerin Balkanlara geçmesiyle başladığını ileri sürmüşlerdir. Bu konuda bir fikir birliği olmamasına rağmen, emperyalist Avrupa devletleri, her ne zaman kendi çıkarları söz konusu olduğunda ve bu çıkarlarını gerçekleştirmek için bir kamuoyuna ihtiyaç duyduklarında, ne zaman “Haçlı zihniyeti” ile hareket etme gereği ortaya çıktığında, derhal bu kavramı gündeme getirmişlerdir. Bu kavramı kullanarak, Osmanlı Devleti'nin işlerine karışmak, devleti azınlıklar aracılığı ile yıkmak, Türkleri önce Balkanlar'dan, sonra Anadolu'dan atmak ve daha sonra da geldikleri Orta Asya bozkırlarına geri göndermek, gönderilemez ise Anadolu'da imha etmek amacını gütmüşlerdir. Bu konuda bkz. Bayram Kodaman, “Şark Meselesi ve Tarihî Gelişimi”, **Tarihî Gelişmeler İçinde Türkiye'nin Sorunları Sempozyumu (Dün- Bugün- Yarın)**, Ankara, 1992, s. 58-59. Albert Sorel, **Meseley-i Şarkıyye**, (Terc. Yusuf Ziya), İstanbul, 1911, s. 6.; Cevdet Küçük, “Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika”, **Tarih Dergisi**, İstanbul, 1979, Sayı: 32, s. 607.; Matthew Smith Anderson, **Doğu Sorunu 1774-1923, Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme**, (Çev.: İdil Eser), İstanbul, 2001. Daha geniş bilgi için bkz.; Edouard de Driault, **Şark Mes'elesi**, (Hz. Emine Erdoğan), Ankara, 2003.

ması ve Türk zaferini onaylamak durumunda kalmaları üzerine, Türk basını 1920'nin Temmuz'u ile 1923'ün Temmuz'unu karşılaştırmıştır. Bu karşılaştırma sonrasında “..*Kapitülasyonlardan kurtulduk. İktisâdî inkişafımıza asırlardan beri mâni olan engellerden sıyrıldık. 1920 Temmuz'unda Sevr Mu'ahedesini bilâ kayd u şart imza etmemizi söyleyen devletler, şimdi bizi karşılarına alarak müsavi, şerâit ile müzakerede bulunmaktadır.*”²³ denilerek, Millî Mücadele sonrasında emperyalist devletlerin politikasındaki temel dönüşüm ve onların bunu yapmak zorunda kalışları Türk kamuoyunun takdirine sunulmuştur.

Lozan Konferansı'nın son aşamasında Fransa'nın “*kuponlar meselesi*” kadar önemli gördüğü “*kapitülasyonlar meselesi*”nde de fedakârlık! yapması üzerine,²⁴ komisyonlar çalışmalarını 17 Temmuz 1923'e gelindiğinde hemen hemen tamamlamıştır. Bunun üzerine, Barış Antlaşması'nın imzalanacağı haberleri ve hazırlıkları Türk basını tarafından çok müjdeli bir şekilde ve sevinçle karşılanmış, bu içerikteki haber ve köşe yazıları hemen ertesi gün basında yer almaya başlamış ve bütün bunlar Türk milleti ile paylaşılmıştır. Örneğin Ziya Gühür, Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nde yazmış olduğu yazıda, “*Üç asrın, kuvvet ile yıkıldığı ve yıprattığı Türk mevcudiyetini bu kadar kuvvetli ve bükülmüş kollar ile kaldırmağa ve cihanda kendisine çok yüksek bir mevki'-i şeref vermeğe muvaffak olan milletimiz ve büyük zimamdârları zeval bulmasûn*”²⁵ diyerek, bu barış antlaşmasıyla üç yüz yıldan bu yana Türklerin aleyhine gelişen olayların son bulacağını, Türk varlığının bundan sonra uluslararası alanda çok saygın bir yere sahip olacağını, bunu gerçekleştiren Türk milletinin önderlerine iyi dileklerde bulunmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz'da imzalanacağını kesinlik kazanmaya başlaması üzerine bu defa Türk basınında 24 Temmuz'a ilişkin yazılar yer almaya başlamıştır. Yine, Ziya Gühür tarafından kaleme alınan yazıda; “*...bu günü ne dostların, ne komşuların, ne hadisâtın yardımı ile kazandık. Bi'l-akis bütün bir cihan-ı husûmete karşı, yalnız halkımıza güvenerek ortaya atıldık: 24 Temmuz şerefli bir günümüz olacaktır!*”²⁶ denilerek, Türk Kurtuluş Savaşı'nın dayandığı aslî unsurun Türk milleti olduğu, ona güvenerek böyle bir mücadeleye başlanıldığı, bu mücadelenin

²³ İleri, 12 Temmuz 1923, s. 1.

²⁴ Hakimiyet-i Milliye, 17 Temmuz 1913, s.1.

²⁵ Ziya Gühür, “Beklediğimiz Netice!”, Hakimiyet-i Milliye, 18 Temmuz 1913, s.1.

²⁶ Ziya Gühür, “24 Temmuz”, Hakimiyet-i Milliye, 19 Temmuz 1923, s.1.

Türklerin zaferiyle sonuçlandığını dünya kamuoyuna ilan eden tarihin 24 Temmuz olduğu ve bu nedenle bu tarihin Türk milleti için şerefli bir gün olacağı dile getirilmiştir.

Konferans çalışmalarını tamamladıktan sonra İngiliz Kabinesi “*Şark meselesi*”ne ilişkin son şekli ve kararı vermek, Lozan’daki Türk Heyeti’ne de bu kararı bildirmek amacıyla 21 Temmuz 1923’te bir toplantı yapmıştır.²⁷ İngiliz Kabinesi’nin kararını verme aşamasında Türk basını, halledilemeyen bazı sorunlara karşın, Türk Heyeti’nin bu sefer barış yapmadan asla dönmeyeceğini, artık konferansta barış umudunun arttığını ve barış antlaşmasının imzalanması için son toplantıların yapılmakta olduğu kamuoyuna duyurmuştur.²⁸

Türk basınındaki bu iyimser havaya karşılık, yıllardır Türklere karşı “*Şark meselesi*” doğrultusunda politikalar takip eden ülkelerin, yani Fransa, İngiltere, Amerika ve İtalya gibi ülkelerin basını Türklerin yeniden varoluş mücadelesini kabullenemedikleri için, kamuoylarının düşüncelerini yansıtmak adına, Türklere ilgili aşağılayıcı yazılar kaleme almaya başlamışlardır. Bunun üzerine, Türkiye Matbuât (Basın) Cemiyeti 17 Temmuz 1923’te dünya basınına hitaben bir bildiri yayınlamak zorunda kalmıştır. Türkiye Matbuât (Basın) Cemiyeti’nin bu bildirisinde, “*Kemal-i razûh ve hulûs ile söz söylememiz artık elzem olmuştur.*”²⁹ denilerek, artık Türklere karşı takınılan geleneksel tutumun değişmesi ve onların başarısının kabullenilmesi gerektiği ifade edilmiş, geleceğin dünyasının huzur içinde olması için milletleri tahripkâr tutumdan vazgeçilmesi gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Lozan Barış Antlaşması’nın artık sadece imzaya kalması ve 24 Temmuz’da imzalanacak olması üzerine, Türk basını 24 Temmuz 1923’ü Sulh (Barış) Bayramı olarak ilan etmiştir. Bunun bu şekilde dile getirilmesi ve kamuoyuna duyurulmasında elbette resmî kurumların da etkisi çok fazladır. Bu nedenle, Türkiye’de antlaşmanın imzalanmasının ardından yapılacak işlerin programı ve hazırlıkları yapılmıştır. Örneğin İstanbul’daki resmi memur ve zabıtalılar ile Mudafaa-ı Hukuk Cemiyeti Merkez Şubesi yapılacak olan işleri kararlaştırmak üzere 22 Temmuz 1923’te bir toplantı yapmışlardır. Toplantı sonrasında 24 Temmuz 1923 Sulh bayramı programının aşağıdaki gibi olması kararlaştırılmıştır. Buna göre; “*1-Eczacılar, ekmekçiler ve lokantalar müstesna olmak üzere merasimin devam ettiği zevâlî saat*

²⁷ **Hakimiyet-i Milliye**, 23 Temmuz 1913, s.1.

²⁸ “Murahaslar Sulh Yapmadan Dönmeyecekler”, **İkdam**, 18 Temmuz 1923, s. 1.

²⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, 17 Temmuz 1913, s.2.

on birden ikiye kadar bütün dükkân ve mağazalar kapanacaktır. 2- Halk ile beraber muhtelif hey'et-i ilmiye ve cem'iyet-i fenniye, iktisâdiye ve ticariye mümessilleri me'asime iştirak edeceklerdir. 3- Hey'et-i İlmiye ve cem'iyet mümessilleri, halkın mahal-i ictima'ı saat ondan itibaren Gülhâne parkıdır. 4- Zevâli saat on birde Sirkeci-Bâb-ı Ali tarihiyle makam-ı vilâyete gidilerek arz-ı tebrigât edilecektir. 5- Aynı hey'etler Divanyolu tarihiyle İstanbul Kumandanlığına giderek İhtifâlcı Ziya Bey tarafından bir nutuk irâd edilecek ve hey'et-i Bozdoğan gümrü cihetindeki kapıdan çıkarak dağılacaktır. 6-Arzu edenler tenmvirât ve tezyinât yapacaktır. Bundan ma'ada devâir-i resmiye tenvir ve tezyin edilecektir. 7- Bu programın Gülhâne Parkı'nda tatbikine Polis Müdiriyeti Merkez Kumandanı ve İhtifâlcı Ziya Bey tarafından nezaret edilecektir.”³⁰

Ayrıca, Salı akşamı yani Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanacağı gün, Barış Antlaşması'nın imzalandığı haberi toplanarak İstanbul halkına duyurulacak ve İstanbul'un her tarafında gece de fener alayları düzenlenecektir.³¹ Bütün bunlardan başka, Hamidiye kuravözörünün de Haliç'ten çıkarak Dolmabahçe önüne gelmesi ve Sulh Bayramı kutlamalarına katılması, top atışlarını onun yapması kararlaştırılmışsa da, İstanbul'un boşaltılması nedeniyle son günlerde artan yabancı olayları yüzünden bu düşünceden vazgeçilmiş, bunun yerine Ertuğrul Yatı'nın Kuruçeşme'den Dolmabahçe önüne gelerek demirlemesi ve üzerindeki eski 12 topla imza haberini İstanbul halkına duyurması kararlaştırılmıştır.³² Böylece, 24 Temmuz Barış Bayramı'yla ilgili yapılması gerekenler önceden belirlenmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın artık son şekliyle heyetlerin önünde olması ve imzalanacak olması üzerine, 23 Temmuz 1923'te Türkiye-Lehistan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra, İsmet Paşa Lozan Barış Antlaşması'yla ilgi görüşünü Türk kamuoyu ile paylaşmıştır. İsmet Paşa Yapmış olduğu bu açıklamada; “*Türkiye Lozan Muahedesi ile memleketimizin her türlü inkişafı için iktisâdiyat sahasında tam bir serbesti te'min etmiştir. Bademâ harekâtımızda mutlak bir istiklâl malikiz. Türkiye müttelikler ile daima müsavât dairesinde mütekâbil bir mu'amele görecektir. Lozan Muahedesi vatanımızın esaret bağlarını çözdü.*”³³ diyerek, hem ekonomik, hem de siyasî tam bağımsızlığa vurgu yapmış, bundan sonra I. Dünya Sa-

³⁰ **Vakit**, 23 Temmuz 1923, s. 1.

³¹ **Hakimiyet-i Milliye**, 24 Temmuz 1923, s.4.

³² **Hakimiyet-i Milliye**, 24 Temmuz 1923, s.4.

³³ **Vakit**, 23 Temmuz 1923, s.3.

vaş'ın galipleri ile Türkiye'nin eşit olacağını, müttefiklerin de bu anlayışla Türkiye'ye muamele edeceklerini ifade etmiştir.

Lozan'da İsmet İnönü imzalanacak olan antlaşma hakkında bu şekilde görüş bildirirken, Ankara'daki bazı hükümet mensubu ve dışındaki milletvekilleri, yani Millî Mücadele'nin önde gelen isimlerinden olan ve o anda TBMM 2. Başkanı olan Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Dahiliye (İçişleri) Bakanı Fethi (Okyar) Bey gibi kimseler 23 Temmuz 1923'te yapmış oldukları açıklama sonrasında görüşlerini kamuoyu ile paylaşmışlardır. Bunlar, yapmış oldukları açıklama sonrasında imzalanacak olan Barış Antlaşması hakkında ortak bir görüşte birleşmişlerdir. Onların hem bu ortak görüşü, hem de kendilerine özgü görüşleri Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından önce Türk basınında yer almıştır. Onların ortak görüşü “*sulh her şey demek değildir. Onun tam bir sâ'det olabilmesi için halk inkılâbımızın esaslarına tamamen ri'ayet etmemiz lâzımdır. Aksi hâlde sulh bir zümrenin istifadesine arz olunan bir ganimet olur*”³⁴ şeklindedir. Onların bu görüşüne göre; Lozan Barış Antlaşması'nın Türk İnkılâbı'nın ruhuna ve temel ilkelerine uygun olması şarttır. Aksi takdirde ortaya çıkan barışın toplumun az bir kesiminin işine yarayacağı ifade edilmiştir.

Bu kişilerden Ali Fuat (Cebesoy) ve Kazım Karabekir Paşaların imzalanacak barış antlaşması hakkındaki özel görüşleri üzerinde de duracak olursak, kendisine yöneltilen soruya Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, “*24 Temmuzda imzalanacak olan müsalehânâme, vatanın düçâr olduğu tehlike karşısında millî hiddet ve millî tesânüdüün kuvvet ve kıymetini bihakkın idrak ederek kıyam eden büyük ve şerefli milletimizin hüddây-ı püsnedâne kıymetlerini tevsîk eden bir beyne'l-milel hacet-i resmiyedir*”³⁵ diyerek, bu antlaşmayla Türk milletinin uluslararası arenada varlığının ve kıymetlerinin belgeleneceğini ifade etmiştir. İstanbul Milletvekili Kazım Karabekir Paşa ise, yapmış olduğu açıklamada “*bu imzalanmakda olan sulhda gösteriyor ki Türkler, bu boyunlarına zincir vurduramaz. Ölmeği esir olmaya tercih eder. Türk daima efendi yaşayacaktır. Az zaman zarfında en müterakki milletler hizasına çıkmak için sarf-ı mesa'i edeceğiz*”³⁶ diyerek, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türklerin efendi gibi yaşayacağını altını çizmiştir. Bundan sonra yapılacak olan işin ise medeniyet yolunda ilerlemek olduğunu sözlerine eklemiştir.

³⁴ **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s.2.

³⁵ **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s.2.

³⁶ **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s.2.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının artık bir an meselesi olması, Kurban Bayramı arefesinde Türk kamuoyunun büyük sevinç içerisinde olması ve Hürriyet Bayramı* nedeniyle, Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye vatandaşı olarak kabul edilen gayr-ı Müslimler de bu aşamada Hürriyet Bayramı ve Lozan Barış Antlaşması hakkındaki görüşlerini temsilcileri aracılığı ile ortaya koymuşlardır. Üç cemaatin yani Musevi, Ermeni ve Rum temsilcileri 23 Temmuz 1923'te İstanbul Valiliği'ne hep birlikte giderek, Lozan Barışı'ndan duymuş oldukları sevinci dile getirmişler, bu sevinci Vali Bey'in şahsında Türk milleti ile paylaşmışlardır. Her temsilci Türk basınına görüşme sonrasında ayrı ayrı açıklamalarda bulunmuştur.

Haham Başî Becerânu barış hakkında yapmış olduğu açıklamada; “*Nasıl şems ortaya çıktığı vakit etrafına parlak ziyâlar serperse, sulh da şualarını etrafa dağıdıdıkça ve tabiki güneş gibi sıhhat, ‘afiyet, sa’adet saçacaktır.*”³⁷ dedikten sonra, barışı istemeyen hiç kimsenin olmadığını, bundan sonra herkesin memlekette kardeşçe yaşaması ve çalışması gerektiğini söyleyerek, “*Cenâb-ı Hak sulhu hükümetimize zengin bir buketin içinde verdi. Güzel bir çiçek buketinin içinde gül, karanfil ve menekşe bulunur. Cenâb-ı Hakkın bize bahşettiği mu’tenâ buketinde sulh, kurban, hürriyet bayramlarından terkip ediyor.*”³⁸ diyerek, Lozan Barış Antlaşması'nın Türk milleti için sonsuz yararlar sağlayacağını sözlerine eklemiştir. Ayrıca, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra saat 16:00'da bütün sinagoglarda Yahudi cemaati olarak dua edileceğini de söylemiştir.

Rumlar adına açıklamayı ise Patrik Meleteyous'un İstanbul'dan ayrılmasından sonra Sensinod Meclisi'nce Patrik vekilliğine getirilmiş olan Nikolaus yapmıştır. Nikolaus yapmış olduğu açıklamada; uzun zamandan beri süren savaş sonrasında bir antlaşmanın imzalanmasının hükümetin bir başarısı olduğunu, Rum Patrikhanesi'nin de böyle bir durumdan mutluluk duyduğunu dile getirmiştir. Ancak, Rumlara karşı Türk kamuoyundaki olumsuz havanın varlığına dikkat çekerek, Türk basınının cemaatler arasında dostluğu sağlaması için çalışma içerisinde olmasını istemiştir.³⁹

Ermeniler adına da Katolik Ermeni Patrikhanesi ruhanî lideri ve Kapu Çuhadarı Asadoryan yapmışlardır. Yapmış oldukları açıklamada; barıştan

* Osmanlı Devleti'nde yeniden anayasalı düzene geçişi sağlayan II. Meşrutiyetin ilan edildiği 23 Temmuz 1908'den itibaren 23 Temmuz'un yıl dönümü “Hürriyet Bayramı” olarak kutlanılmıştır.

³⁷ “Sulh Karşısında Cema’atler Re’is-i Ruhaniler”, **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

³⁸ a.g.m., **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

³⁹ a.g.m., **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

dolayı Hükûmete müteşekkir olduklarını beyan ederek, barıştan sonra memlekette birlik ve beraberlik sağlanırsa daha verimli sonuçların alınabileceğini belirterek, “*mazinin elim hatıraları silinmelidir. Şimdiye kadar ceryan etmiş olan ahvâl-i mü’essif bertaraf edilerek ba’dema sulhdan te’min-i istifade edilmelidir.*”⁴⁰ demişlerdir. İttifak ile hareket ettikleri müddetçe bu barışın daimi olacağını, memleketin huzur ve refahını bozmayacağına çalışanların da cezalarını bulacağını sözlerine eklemiştir.

Süryani Kadim Patriği Elyas tarafından 24 Temmuz 1923’te Mar-din’den gönderilmiş olan telgrafta, Süryaniler’in Lozan Barış Antlaşması hakkındaki görüşleri ve tutumları ortaya konulmuştur. Bu telgrafta, “*Mübarek vatanımız ve necip milletimiz haris düşmanlarımızın amâl-ı istilâ co-yânesi karşısında eğilirken zât-ı samilerinin rehberliğiyle cihâdın semere-i mes’udesi olarak temin edilen bu şanlı sulh dolayısıyla başta da’yileri olmak üzere umum Süryani-i Kadim Cema’ati efrâdının kalb ü vicdanından kopan tebrigâtı arz ve bir azim ve metanetle müşebbu’ mesai-i hüdüpsnedanelerini kemâl-i taziyeyle selamlıyoruz...*”⁴¹ denilerek, Kadim Süryaniler yada Nasturiler⁴² olarak, Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanacak olmasından duyulan mutluluk dile getirilmiş, Türkiye’nin daha güzel günle-re ulaşmasını için isteyenlerin kiliselerde dua edebileceği ifade edilmiştir.

b- Lozan Barış Antlaşması’nın İmzalanmasından Sonraki Türk Kamuoyu

Türk basını Lozan Barış Antlaşması’nın 24 Temmuz 1923’te saat 14:20’de imzalanacağını Türk kamuoyuna duyurmasına karşın⁴³ Lozan Ba-

⁴⁰ a.g.m., **Vakit**, 24 Temmuz 1923, s. 3.

⁴¹ a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁴² Nasturîlik, adını kurucusu olduğu rahip Nestorius’un isminden alan Hıristiyanlığın bir mezhebinin adıdır. Aslen Maraşlı olan rahip Nestorius M.S. 428 yılında İstanbul’da Patrik seçilmiştir. Bu görevini sürdürürken yaymaya başladığı fikirleri büyük etki yapmaya başlamıştır. Patrik Nestorius Teslis’i reddederek, Hz. İsa hakkında İslâmiyet’e yakın görüşler ileri sürmüştür. Bu nedenle, M.S. 431 yılında Efes’te toplanan konsül O’nu sapıklıkla suçlamıştır. Görevinden alınarak, Antalya’ya sürgün edilmiştir. M.S. 435 yılında da buradan Libya’ya sürgün edilmiştir. Orada işkence ile öldürüldükten sonra taraftarları da şiddet ve baskı altına alınmış, bir kısmı da idam edilmiştir. Bir ara bu mezhebin mensupları bilimsel faaliyetlerde son derece ileri gitmişler, hatta Urfa’da bir üniversite dahi açmışlardır. Bu üniversitenin M.S. 489 yılında kapatılmasından sonra Çin, Hind ve İran’a dağılmışlardır. “*Christianity*”, **The Encyclopaedia of World Faiths**, Editor By Peter Bishop, New York, 1987, s. 85 ve dv. Ayrıca bu konuda daha geniş bilgi için bkz. W. B. Fisher, **The Middle East, A Physical, Social and Regional Geography**, London, 1963.; A. J. Arberry, *Religion in the Middle East*, Cambridge, 1969.; Kadir Albayrak, **Keldaniler ve Nasturiler**, Konya, 1997; Yonca Anzerlioğlu, **Nasturiler**, Ankara, 2000.; Kemal Özbay, **Süryaniler, Kadim Süryaniler ve Türkiye’deki Durumları**, İstanbul, 1975.; Aziz Günel, **Türk Süryaniler Tarihi**, Diyarbakır, 1970.

⁴³ **Anadolu’da Yeni Gün**, 23 Temmuz 1923, s.1.

rış Antlaşması'nın imzalanmasına Lozan Üniversitesi'nin tören salonunda ancak saat 15'te başlanılmış ve antlaşma 15 dakika gibi kısa bir sürede imzalanmıştır. İmza töreninde, yalnızca İsviçre Cumhurbaşkanı Scheur bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında Scheur, “*Hiçbir millet haklarından mahrum edilemez...*” diyerek, Türk milletini haklarından mahrum etmek isteyenlere bir çeşit ihtarda bulduktan sonra, “*...Galibiyet Türklerde kaldı. Kahramanca bir muahededen sonra haklarını aldılar.*”⁴⁴ Türklerle İtilaf Devletleri'nin mücadelesinden Türklerin galip çıktığını tüm dünyaya ilan etmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın 24 Temmuz 1923'te imzalanması üzerine Türk basını bu antlaşmanın Mustafa Kemal'in özel olarak İsmet Paşa'ya göndermiş olduğu altın kalemle imzalandığını okurlarına duyurulduktan sonra, “*Sulhun imza merasimi de dün hitam bulmuş ve bayram içinde bayram*⁴⁵ *eden İstanbul bu defa da sulhu kutlayan top sesleriyle sarsılmıştır.*”⁴⁶ denilerek, Türk milletinin 1923 senesinde sevinç içinde sevinci yaşadığı belirtilmiş, “*24 Temmuz'da milletler istiklâlimiz önünde parmak kaldırdılar; bugünden başlayarak her yıl bugünden başlayarak hayatımızı muhasebe etmek ve atıye o kuvvetle yürümek gerekdir.*”⁴⁷ sözleriyle de, 24 Temmuz'un bundan sonra Türk milletinin hayatına yön vereceği bir dönüm noktası olması gerektiği ifade edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması haberi Ankara'ya saat 17:00'da ulaşmıştır. Ancak, Lozan'dan yada İsmet Paşa'dan Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı)'ne herhangi resmî bir telgraf gelmediği için, bu haber sadece “*antlaşmanın imzalandığı şeklinde*” sözlü olarak bildirilmiştir. Böyle olmasına rağmen, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı haberi 101 pare top atışıyla anında, yani saat 17:00'da Ankara'ya ve Türk kamuoyuna duyurulmuştur. İsmet Paşa'nın Hariciye Vekâleti (Dışişleri Bakanlığı)'ne göndermiş olduğu telgraf ise, yaklaşık iki saat sonra yani 18:40'ta ulaşmıştır.⁴⁸ Böylece, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanıp imzalanmadığı noktasında hem Türk kamuoyunda, hem de resmî makamlarda soru işareti kalmamıştır.

⁴⁴ Ali Naci Karacan, a. g. e., s. 470., M. Cemil Bilsel, a.ge., s. 506-507.

⁴⁵ Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, o yılki Kurban Bayramı ile aynı güne denk gelmiştir.

⁴⁶ **Vakit**, 25 Temmuz 1923, s.1.

⁴⁷ **Vakit**, 25 Temmuz 1923, s.1.

⁴⁸ “Mes'ûd Günler Nasıl Geçti? Lozan'da ve Memleketde Yapılan Sulh Merasimi” **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 1.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması haberi İstanbul'a saat 17:40'da ulaşmıştır. Haber önce İstanbul'daki Ayrandük zırhlısına, oradan da İstanbul'daki Deniz Kuvvetleri'ne tebliğ edilmiştir. Bunun üzerine toplar ateşlenmiş ve antlaşmanın imzalandığı İstanbul halkına duyurulmuştur. Diğer haber ajansları ise antlaşmanın imzalandığından emin olduktan sonra bu mutlu haberi İstanbul ve Türk kamuoyuna saat 19:30'da duyurmuşlardır. Bu gelişme üzerine, yukarıda da ifade edildiği gibi resmî açıklama beklenmeden, daha önce yapılmış olan kutlama programı yerine getirilmiş, ikinci defa toplar ateşlenmiş Barış Antlaşması'nın imzalandığı top sesleriyle tüm halka yeniden duyurulmuştur.⁴⁹

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı haberi Türk kamuoyu ile paylaşıldıktan sonra, Kurban Bayramı'nın ikinci gününde olunmasına karşın, Bakanlar Kurulu Başbakan Hüseyin Rauf (Orbay) Bey'in başkanlığında 25 Temmuz 1923'te bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda Barış Antlaşması'nın "*resmî bir tebliğ*" ile tüm Türk kamuoyuna duyurulması kararlaştırılmıştır. Bu nedenle Bakanlar Kurulu toplantısında buna ilişkin bir "*resmî tebliğ*" yayınlanmıştır. Bu tebliğde; "*Temmuzun yirmi dördüncü salı günü saat 3 de başlayub saat 4 de hitâm bulan celsede Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti sulh murahhaslarıyla İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Romanya ve Yunanistan murahhasları arasında sulh mu'ahedenamesi imza edilmiştir. Yalnız Sırbistan Türkiye'ye ta'allük etmeyen esbabdan dolayı mu'ahedeyi imza etmemiş ve konferans tarafından mu'ahedenin mevki'-i mer'iyete vaz'ına kadar imzaya imkân bırakılmak üzere bir protokol tanzim olunmuştur...*"⁵⁰ denilerek, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı Hükümet tarafından da resmen Türk milletine duyurulmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması üzerine, Kurban Bayramı'nı İzmir'de geçirmekte olan Mustafa Kemal hem bayram, hem de Barış Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle Türk kamuoyuna 25 Temmuz 1923'te bir tebrik yayınlamıştır. Bu tebrikte Mustafa Kemal; "*İdrak ettiğimiz bayram Lozan Sulhunun imza edildiği güne tesadüf ediyor. Memleketin felaketle bunaldığı bir zaman milleti halâs ve istiklâl e erişirmek için giriştiğimiz mücadele silâhlarımızın ve siyasetimizin kazandığı mavaffakiyetle ilk büyük merhalesine vasıl olmuştur. Türk milletinin hür olduğu kadar haki bir nizâm-ı ictima'ı içinde zengin, müreffeh, sahib-i erkân ve san'at ola-*

⁴⁹ **Vakit**, 25 Temmuz 1923, s.1.

⁵⁰ a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 1.

rak yaşamasını kendisine gaye-i ittihaz eden cem'iyetimiz ve fırkamız sulhun akdinden sonra ifa edeceği yeni vazifelere hazırlanırken ihtiyacâtda milletin aynı fikir etrafında toplanmış zevâta rey'ini vermek suretiyle gösterdiği hiddet ve tesanüdüin sulhun imzasını mühim bir tesbitde te'cil etmiş olduğunu beyân ve aziz vatandaşlarımızı millî tarihimizin büyük bir merhalesi olan bu mes'ud bayramdan bütüin kalbimle tebrik ederim.”⁵¹ diyerek, Türk milletinin silahının ve siyasetinin gücü ile Türk İnkılabı'nın⁵² ilk dönemini başarıyla tamamladığını, bunda sonra yapılacak olan asıl işin ise, Türk milletinin medenî milletlerin seviyesine çıkartılması için çalışılması olduğunu söylemiştir.

Hem Bakanlar Kurulu'nun, hem de Başkomutan sıfatıyla yayınlanan bildiri ve tebriklerden sonra, yukarıda örneğini verdiğimiz, kutlama programları Anadolu'nun her tarafında gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Yapılan bu kutlama ve şenlikler Türk kamuoyunun tutumunu ortaya koyması nedeniyle bazı illerde yapılan etkinlikler üzerinde durmakta yararlar vardır.

Özgürlük ve Barış Bayramı nedeniyle daha önce hazırlanılmış olan yarı resmî programın gündüz yerine getirilmesinin ardından, kararlaştırıldığı gibi, halkın geniş katılımıyla hemen hemen İstanbul'un her yerinde büyük bir gece kutlaması yapılmıştır. Elllerinde Türk bayrağı ile pek çok insan elektriklerle aydınlatılmış Beyazıt Meydanı'nda ve Fatih Belediyesi önünde toplanmış, gece yarısına kadar eğlenmiş, Türkiye, Lozan Barış Antlaşması, Mustafa Kemal ve Millî Mücadele'nin önderleri lehinde tezahüratta bulunmuşlardır. Merkez Komutanlık Mızıkası'nın çalmış olduğu müzik eşliğinde halk eğlenmiş, ardından halkı eğlendirecek çeşitli gösteriler yapılmıştır. Kutlama ve eğlenceler gece yarsına kadar devam etmiştir.⁵³

İstanbul'un diğer yerlerinde de aynı anda eğlenceler düzenlenmiştir. Divanyolu, Şehzadebaşı, Şişli ve Taksim de benzer şekilde tezahürat yapılmış, eğlenceler düzenlenmiştir. Giriş kapısı bayraklarla süslenmiş olan Dolmabahçe Sarayı'nda aynı gece Hilâfet Mızıkası konserler vermiş, gece yarısına kadar eğlenceli parçalar çalınmıştır. Yine bayraklarla ve defne yapılarıyla süslenmiş teknelerle İstanbul boğazında “*Lâle devrinde yapılan*

⁵¹ **Vakit**, 25 Temmuz 1923, s.1.

⁵² Mustafa Kemal, Türk İnkılâbı'nı şu şekilde ifade etmiştir: “*Uçurumun kenarında yıkık bir ülke... Türklü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içerde ve dışarda saygı ile tanınan yeni toplum, yeni devlet ve bunları başarmak için aralıksız inkılâplar... İşte Türk umumî inkılâbının kısa ifadesi*”, **Atatürkçülük** (3. Kitap), **Atatürkçü Düşünce Sistemi**, Ankara, 1986, s. 64.

⁵³ “23 Temmuz Bayramını Tes'iid”, **İkdam**, 25 Temmuz 1923, s. 1.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle sadece Ankara, İstanbul, İzmir'de kutlama programları ve kutlamalar yapılmamıştır. Türkiye'nin pek çok yerinde Barış Bayramı kapsamında etkinlikler yapılmıştır. Bu illerden biri de Adana'dır. Adana'da yapılan kutlama töreni nedeniyle şehrin her tarafı Türk bayrakları ile donatılmış, yeşil yapraklar ve çiçeklerle süslenmiştir. Top atışları ile Sulh Bayramı kutlamaları şenlendirilmiş, Lozan Barış'ının istenildiği gibi yapıldığını düşünen Adanalılar sevinç içinde kutlamalarına devam etmişlerdir.⁵⁸Yine aynı şekilde Zonguldak'ta Lozan Barış Antlaşması büyük sevinç içerisinde kutlanmıştır. Şehir bayraklarla ve defne yaprakları ile donatılmış, 25 Temmuz 1923'teki coşkulu kutlamaların ardından gece şehirde fener alayı düzenlenmiş, oyunlar oynanmıştır.⁵⁹

Barış Bayramı'nın ikinci gününde Edirne'de de çeşitli faaliyetler yapılmıştır. Bu kapsamda, Hükûmetin resmî tebliğinin ardından, şehir yine bayraklarla donatılmış, şehir esnafı, hayır cemiyetleri ve okullar hep birlikte Türk Ocağı Şubesi önünde toplanmışlardır. Bundan sonra askerî daire önüne gelerek, Müdafâ-ı Hukuk üyelerinden Ekrem Bey'in yapmış olduğu kısa konuşma ile ordu selamlanmış, kanı pahasına Türk milletine yapmış olduğu hizmetten dolayı orduya teşekkür edilmiştir. Bu konuşmaya karşılık olarak ordu komutanı Mümtaz Bey bir konuşma yapmış, Ordu ile milletin bir bütün olduğunu, bu şerefin orduya ortaya çıkararak Türk milletine ait olduğunu söylemiştir. Orduya böyle bir teşekkür edenler kendisi teşekkür ederek, Türk ordusunun her zaman için üzerine düşen görevi yerine getireceğini söylemiştir.⁶⁰

Daha sonra belediyeye gidilerek, Trakya gençlerini temsilen Haşim Bey burada uzun bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında yarım saat ötedeki Batı Trakya'nın da Türk bayrağının altına girmesi için çok beklemeyeceklerini sözlerine eklemiştir. Kalabalık buradan Müdafâ-ı Hukuk Cemiyeti Edirne Şubesi'ne giderek oradakilerle tebrikleşmişler, oradan da Türk Ocağı'na giderek programı sonlandırmışlar, gece de fener alayı düzenlenerek, halkın kutlamaya katılması sağlanılmıştır.⁶¹ Ayrıca, Van, Kars⁶², Çatalca, Mersin, Erzurum, Maraş, Mersin, Silifke, Lefke, Gelibolu, Isparta, Trabzon, Kayseri, Genç, İzmit⁶³ v.b gibi doğudan batıya, kuzeyden güneye Anadolu'nun pek çok yerinde kutlama şenlikleri düzenlenmiştir.

⁵⁸ "Bütün Anadolu'da Sürûr-u Şadıman", **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁵⁹ "a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁶⁰ "a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁶¹ "a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁶² "a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁶³ "Anadolu'da Bayram Şenlikleri", **Hakimiyet-i Milliye**, 31 Temmuz 1923, s. 2.

Anadolu'nun bir diğer ucu olan Kars'ta ise 26 Temmuz 1923'te halkın geniş katılımıyla bir kutlama yapılmıştır. Kutlama nedeniyle Karşlılar şehrin en büyük meydanı olan İnönü meydanında toplanmıştır. Bayram olması nedeniyle de kutlamaya çok sayıda vatandaş katılmış ve Lozan Barış Antlaşması'nı, Barış ve Özgürlük bayramını tezahürât eşliğinde, büyük bir coşkuyla kutlamışlardır.⁶⁴ Köylerden gelen insanların çoğu önlerinde davul ve zurnalarla meydana gelmiş, iki bayramın birleşmesi nedeniyle, kurbanlarını yanında getirmiş ve kurbanlarını burada keserek insanlarla paylaşmak isteyen, toplumun her kesiminden binlerce kadın ve erkek İnönü meydanını doldurmuştur. Bu kalabalığa Millî Mücadele'nin önemi, sonucu ve Lozan Barış Antlaşması hakkında bilgiler veren konuşmalar yapılmış, konuşmalardan sonra köylü ve tüccarlar tarafından yüze yakın kurban kesilmiş, kutlamaya katılan insanların karınları doyurulmuştur. Kutlama askerî birliklerin geçit töreni ile son bulmuştur. Gece de fener alayı düzenlemiş, geç vakte kadar şehrin hemen hemen bütün caddeleri dolaşmıştır.⁶⁵ Yani; Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması, Barış ve Özgürlük Bayramı Edirne'den Kars'a büyük bir coşkuyla kutlanmış, Türk basınının ifadesiyle "*Türk milleti bayram içinde bayram*" yaşamıştır.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle halk "*bayram içinde bayram*" yaparken çeşitli kurumlar ve şubeleri de bu kutlamalara katılmışlardır. Böyle bir etkinlik içinde olan kurumlardan biri Darü'l-Fünun (Üniversite) olmuştur. Darü'l-Fünun Divanı (Üniversite Yönetim Kurulu)'nın almış olduğu bir karar ile 1 Ağustos 1923'te Üniversite'nin konferans salonunda toplanmıştır. Toplantıya Edebiyat, Tıp, Fen ve Hukuk profesörleri katılmıştır. Toplantı Üniversite Emni (Rektörü) Besim Ömer Paşa tarafından, "*şerefli Türk sulhu*" hakkında bilgi verilmiş, böyle bir antlaşmaya uzanan süreçte emeği geçenlere özellikle Mustafa Kemal ve İsmet Paşa'ya üniversite adına teşekkür edilmiş, daha sonra Ebu'l-Ula (Mardin) Bey tarafından Lozan Barış Antlaşması hakkında kurul üyelerine ayrıntılı bilgiler sunulmuştur. Ebu'l-Ula (Mardin) Bey vermiş olduğu bilgilerden sonra, Millî Mücadele sırasında şehit olan Darü'l-Fünunluları ve diğer şehitleri anma, Lozan Barış Antlaşması'nın ortaya çıkmasına önderlik eden Mustafa Kemal ve onu imzalayan İsmet Paşa'ya senenin belirli günlerinde sevgi gösterisinde bulunma teklifinde bulunmuştur.⁶⁶

⁶⁴ "Halkın Tebrikleri" **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁶⁵ "a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁶⁶ "Sulh ve Darü'l- Fünûn", **Tanin**, 2 Ağustos 1923, s.1.

Ebu'l-Ula (Mardin) Bey'in bu konuşması ve teklifinin ardından, kurulda bazı kararlar alınmıştır. Bu kararlar; 1- Ebu'l-Ula (Mardin) Bey'in yukarıda sunduğu önerinin kabul edilmesi, 2- Millî Mücadele sırasında şehit olan üniversite mensubu ve diğer gençlerin anılması, 3- Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylandığı tarihin üniversite için önemli bir gün kabul edilmesi ve özel bir törenin düzenlenmesi,⁶⁷ şeklindedir. Böylece, Darü'l-Fünûn örneğinde olduğu gibi diğer önde gelen resmî kurumlar ve kamu yararına çalışan sivil toplum örgütlerinin de bu kutlama ve tebriklerde üzerlerine düşen görevi yerine getirdiği söylenebilir.

B- TÜRK BASININDA LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI

Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşturmada ve kamuoyunun düşüncesini anlatmada son derece önemlidir. Bu nedenle, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması üzerine Türk basınında yer alan yazılar hem Türk basınının tutumu, hem de Türk kamuoyu hakkında bilgiler vermektedir. Özellikle, Millî Mücadele yanlısı Türk basınının bu durum karşısındaki tavrı, büyük sevinci ve geleceğe ilişkin yorum ve görüşleri kamuoyunun şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Bunun için, çalışmanın bütünlüğü açısından bu konu hakkındaki bazı bilgi, yorum ve değerlendirmeler üzerinde durmakta yararlar vardır.

Her şeyden önce Millî Mücadele yanlısı olan Türk basını, yukarıda da ifade edildiği gibi, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması nedeniyle büyük bir sevinç yaşamıştır. Bu nedenle, hem Lozan Barış Antlaşması'nın imzalandığı tarihin Türk kamuoyunda bir dönüm noktası olması, hem de Türk Kurtuluş savaşının yaralarını sarabilmek amacıyla çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bu kapsamda, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasının kesinlik kazanmaya başlaması üzerine yani 18 Temmuz 1923'te Ankara'da bir Zafer Anıtı'nın dikilmesi için Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi tarafından bir kampanya başlatılmıştır. Bu nedenle, Türk kamuoyundan destek istenilmiştir. Savaştan yeni çıkmış olmasına rağmen, Anadolu'da Yeni Gün Gazetesi'nin bu kampanyasına her zaman için fedakârlık yapmasını bilen Türk milleti elinden geldiğince katılmıştır. Bu kampanya sonrasında, yani 26 Ağustos 1923'e gelindiğinde toplanan para 8.416.212 kuruşa ulaşmıştır.⁶⁸ Bu da böyle bir anıtın yapılması için, o günün şartlarında, önemli bir miktar demektir.

⁶⁷ a.g.m., **Tanin**, 2 Ağustos 1923, s.1.

⁶⁸ **Anadolu'da Yenigün**, 16 Ağustos 1923, s. 3.

Bu bağlamda yapılan bir başka faaliyet ise, Barış ve Bağımsızlık Bayramı nedeniyle yapılmıştır. Bu bağlamda Millî Mücadele sırasında hayatını kaybeden şehitlerin eş ve çocuklarına, gazilerin kendilerine, eş-çocuklarına yardım yapabilmek amacıyla 26 Temmuz 1923'te Ankara'da bir yardım kampanyası düzenlenmiştir. Bu kampanyada Millî Mücadele'nin lideri Mustafa Kemal ve Lozan Barış Antlaşması'nı imzalayan heyetin Başdelegesi İsmet Paşa'nın resimleri açık artırmaya çıkarılmıştır. İstenilen paranın toplanabilmesi için, bu kampanyaya ilişkin pek çok haber Türk basınında yer almıştır.⁶⁹ Bu nedenle, Türk basının kampanyanın başarıya ulaşmasında önemli bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Millî Mücadele yanlısı basının Lozan Barış Antlaşması'ndan önceki, hem de antlaşmanın imzalanması sırasındaki tutumu nedeniyle, yani bu tür etkinlikleri yapması, baş ve köşe yazılarıyla Türk kamuoyunun duygu ve düşüncelerini yansıtmaya ve aynı zaman da kamuoyunun şekillenmesinde rol oynaması üzerine, Matbu'ât İstihbarât Müdüriyet-i Umumîsi adına Ağaoğlu Ahmed tarafından 24 Temmuz 1923'te "*milliyetperver matbu'âta şükran telgrafı*" yayımlanmıştır. Ağaoğlu Ahmed bu telgrafında, ilk olarak kahraman Türk ordusunun kesin zaferinden sonra aylarca süren çetin müzakerelerden sonra Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanacağını, üç sene önce Türkleri yok etmek amacıyla birlikte hareket eden güçlerin Türklerin önünde hürmetle eğildiği ifade ettikten sonra, "*Türk tarihi bu güzel günleri takdim eden müşkil zamanlarda ifa eylediği kıymetdâr hıdemâtdan dolayı matbu'âtümüzü şükram ve minnetle yad edecektir.*"⁷⁰ demiştir.

"*Milliyetperver*" basının aralarındaki fikir ayrılıklarını bir tarafa bıraktığını, "*hür ve müstakil*" yaşama arzusuna birlikte yürüdüklerini, bunu yaparak "*Efkâr-ı umumîzi muzır propagandadan ve düşman telkinlerinden saf fet ederken da'vamızın ma'na ve mahiyetini dahilde ve hariçte neşr ve takdim için mümkün olan her şeyi yaptınız...*"⁷¹ dedikten sonra, bunu yaparken de emperyalist güçlerin her türlü baskı ve şiddetine maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Bundan sonra da milliyetperver Türk basının ve mensuplarının barış döneminde de ülkenin kalkınması için aynı birlik ve beraberliği göstermesi gerektiğini sözlerine eklemiştir.

⁶⁹ **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁷⁰ "Sulh ve Matbu'ât: Milliyetperver Matbu'âta Bir Şükran", **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 3.

⁷¹ a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 3.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi, Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ülkenin her tarafında sevinçle karşılanmıştı. Bu sevinci hem Türk kamuoyu, hem de basını ile paylaşmak amacıyla, gazetelere Anadolu'nun pek çok yerinden Lozan Barış Antlaşması'nı ve Barış Bayramı'nı tebrik telgraf-ları gönderilmiştir. Bu tebriklere baktığımızda, bunlar bazen kişiler, bazen de kurumlar adına gönderilmiştir. Burada bunların hepsinden bahsetmek mümkün değildir. Bu nedenle, biz bunlardan bazıları üzerinde duracağız.

Van Valisi, Belediye Başkanı, Müftüsü, Fırka Komutanı, milletvekilleri tarafından Van halkı adına 24 Temmuz 1923'te Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'ne gönderilen kutlama tebriğinde, "*Necip milletimizin istihlâs ve istiklâl-i vatan uğrunda fedekârlığın ulvi neticesini bugün idrak etmekle mes'ud ve bahtiyarız. Bütün şehir sekenesi şevk ü şadi içerisinde. Vatanın büyük oğlu son gazisi ve onun kumandanlığı altındaki ordunun en büyük kumandanından en genç neferine varıncaya kadar 'âmil-i zafer ve sulh olanlarını tebrik ve takdis ediyoruz. Beşeriyet iftihar etsin, kendi arasında asil milletimiz gibi yüksek bir 'âmil-i sulh ve salah vardır. Mukaddes vatanları uğruna kanlarını akıtan şehitlerimizin ruh-u kuddislerinin milletimizin süruruna iştirak eddiğine şübhe yoktur. Cümlemiz mukaddes şehidlere fâtiha-ı havan olurken gazilerimize ve bütün milletimize afiyetler ve muvaffakiyetler davetini samim ruhumuzla sevinç yaşlarıyla tekrar ediyoruz. Bu sulh devresini açan milletimizin bundan sonra büyük sa'adetlere mahzar-ı hâtîme temenniyatımızdır.*"⁷² denilerek, Lozan Barış Antlaşması'yla sonuçlanan mücadeleyi yürütenler yüceltirilerek tebrik edilmiştir. Ayrıca, insanlığın böyle bir antlaşma ile iftihar etmesi gerektiği ifade edildikten sonra, bu Barış Antlaşması'ndan sonraki süreçte Türk milletinin mutluluklara ulaşması temenni edilmiştir.

Ayvalık halkı adına Belediye Başkanı Halit Bey tarafından 24 Temmuz 1923'te gönderilen diğer tebrik telgrafında, "*Büyük milletimizin azim ve celâdeti, sevgili ordumuzun muzaffariyetiyle istihsâl edilen sulhdan dolayı Ayvalık ahalisinin samimi tebrîgât ve teşekkürâtını hürmetle arz eder hükkümet-i millîmizin mütemadî muvaffakiyetini temenni ederim efendim.*" denilmiş, yine aynı tarihte Denizli-Buldan Türk Ocağı Şubesi tarafından gönderilen tebrikte ise, "*Türk varlığının ocaklarından şeybân eden asıl kudreti bugün Başkumandanımız olduğu halde idrakiyle şerefyâb olan hal-*

⁷² "Halkın Tebrikleri", **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

kımız sururini izhâr ve Büyük Millet Meclisi'ni tebrik ve tesyid eder."⁷³ denilerek, Lozan Barış Antlaşması'ndan dolayı hem Başkomutan Mustafa Kemal, hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi tebrik edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Türk basınında pek çok baş makale ve köşe yazısı yer almıştır. Bu yazılar ve yapılan yorumlar hem Türk kamuoyunun görüşlerini yansıtmış, hem de kamuoyunun şekillenmesinde önemli derecede rol oynamıştır. Bu nedenle biz bu kısımda Türk basınında yer alan bazı önemli köşe yazıları ve yorumlar üzerinde duracağız.

Ziya Gühür tarafından Hâkimiyet-i Milliye Gazetesi'nde 30 Temmuz 1923'te "*Zaferimize Hariçten Bir Nazar*" adıyla yayımlanan yazıda; kazanılan Türk zaferini ve ortaya çıkmış olan Barış antlaşması'nın önemini ve büyüklüğünü anlayabilmek için, her şeyden önce Türklerin birkaç asırlık tarihini karıştırmak, yaşanan faciaları ve hıyanetleri hatırlamanın yeterli olduğu belirtildikten sonra, "*bu günkü zaferimizin yalnız düşündüğümüzden ve bulduğumuzdan çok büyük ve parlak olduğunu söylemek ne bir mübalağa ne bir hatadır.*"⁷⁴ denilmiştir. Lozan Barış Antlaşması'nın "*Türk'e benliğini, kudretini, şerefini veren dahili inkılâbımızın gerek askerî, gerek siyâsî zaferimizin en mü'essir âmili olduğunu daima hatırdâ tutmaklığımız ve bu zaferin bütün meyvelerini toplamak için bu yolda daha müterakkî ve esaslı adımlar atmaklığımız lazımdır.*"⁷⁵ ifadesiyle, Türk İnkılâbı'nın en önemli olayı olduğunu ve bu antlaşmanın sonuçlarını alabilmek için medeniyet ve ilerleme yolunda köklü adımların atılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

Lozan Barış Antlaşması'nın önemini ve büyüklüğünü anlamak isteyenlere İngiltere'nin Tan Gazetesi'nin yapmış olduğu "*Türkiye bir çok asırdan beri ga'ib etmiş olduğu, istiklâlini kazandı...Türkiye sırf millî bir hükûmet oldu ve merkez kuvvetini denizden gelecek düşmanın erişemeyeceği bir mahle nakletti.*"⁷⁶ yorumun hatırlatılması gerektiği belirtilmiştir. Yani, Türkiye'nin ekonomik bağımsızlığını kaybettiği bir süreçten sonra, ilk defa bağımsızlığını kazandığı, Türkiye'nin bu sayede millî bir devlet haline geldiği, askerî açıdan da stratejik bir öneme sahip olduğu üzerinde durulmuştur.

⁷³ a.g.m., **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Temmuz 1923, s. 2.

⁷⁴ Ziya Gühür, "Zaferimize Hariçten Bir Nazar", **Hakimiyet-i Milliye**, 30 Temmuz 1923, s. 1.

⁷⁵ Ziya Gühür, a.g.m., s.1.

⁷⁶ Ziya Gühür, a.g.m., s.1.

Lozan Barış Antlaşması'nın önemi üzerinde yazılmış bir diğer yazı ise Ahmed Refik tarafından yazılmış ve İkdam Gazetesi'nde 4 Ağustos 1923'te "Sulh" adıyla yayınlanmıştır. Bu yazıda; Lozan Barış Antlaşması'na "Şark Meselesi" bağlamında yaklaşılmış olduğu için, aslında bu yaklaşım çok gerçekçidir, ilk olarak Türklerin asırlardan beri yaşamış olduğu doğu-batı çatışmasından söz edilmiştir. Bu düşüncenin daha sağlam bir zemine oturması için, Albert Sorel'in kitabının önsözündeki "Türk ne zaman Avrupa'ya ayak bastı, Şark meselesi o zaman başladı"⁷⁷ ifadesine yer verilmiştir.

"Şark meselesi"ni kendi lehlerine çözmek amacıyla Hıristiyan Avrupa'nın Türklerle sürekli mücadele içerisinde olduğunu, bu nedenle Osmanlı Devleti'nin çağının gerisinde olduğunu anlamasına rağmen, bu mücadeleler yüzünden sürekli kan kaybetmeye başladığını, Osmanlı Devleti'nin bilimiyle, ekonomisiyle, edebiyatıyla, sanatıyla v.b. hayatın her alanında geri kaldığı, devlet yönetimindeki çürümenin hat safhaya vardığı ve Türk milletinin çok büyük acılar yaşadığı ifade edilmiştir. Ülke içinde açlık, adaletsizlik v.b. toplumsal huzursuzluklar da bunlara eklenince Türklerin hem ekonomik, hem de siyasî açıdan bağımsızlıklarını kaybettikleri üzerinde durulmuştur.

Bu tespitten sonra, "Lozan Mu'âhedesini bütün bu sebepleri ortadan kaldırdı. Türk azmi ve silâhının kuvvetiyle malî, iktisadî ve siyasî hürriyetini iktisâb etdi. Avrupalıların asırlardan beri halletmek istedikleri Şark meselesi kendi aleyhlerine halledildi. Milleti kazandı ve toprağını yabancı çehrelerden kurtardı. Millî mefkure ateşi Anadolu'yu baştan başa canlandırdı. Türklerin tarihinde bu ilk ve parlak muvaffakiyettir."⁷⁸ denilerek, Lozan Barış Antlaşması'nın aslında yaptığı en önemli şeyin Şark meselesini Türklerin lehine çevirmiş ve Türklere ekonomik ve siyasî bağımsızlığını yeniden kazandırmış olduğu açık bir şekilde dile getirilmiştir.

Barışın yeni bir toplum ve devlet kalkınması için bir fırsat olduğunu, yeneden geçmişteki kötü durumlara düşmemek için, bu fırsatın iyi bir şekilde değerlendirilmesi gerektiği üzerinde durulduktan sonra, yeni zaferler kazanmak ve yukarıdaki durumlarla karşılaşmamak için hem maddî, hem de manevî açıdan yükselmek gerektiği ifade edilmiştir. Bunu yapmak için de daha önceki "bir Avrupalı kafasıyla düşünmemek, halkı idare edecek

⁷⁷ Ahmed Refik, "Sulh", İkdam, 4 Ağustos 1923, s.2.

⁷⁸ Ahmed Refik, a.g.m., s.2.

makamlara ehlini ve mutahassısını getirmemek, Türkün hariçteki anasırlar eline Türkün mukadderâtını teslim eylemek, ilin ve irfan sahasında bile siyâsî ihtiraslara tenezzül etmek, kin ve ihtiras yüzünden memlekete hizmet edecek kıymetli anasırları, hatta memleketin hakiki evlatlarını işten uzaklaştırmak, riyakârlık, dalkavukluk ve hayasızlık edenleri himaye etmek”⁷⁹ hastalıklardan kurtulması gerektiği ifade edilmiştir. Anadolu’nun mücadelesi sonrasında kazandığı bu zaferin çok kıymetli ve parlak bir zafer olduğu belirtilerek, Lozan Barış Antlaşması’nı ve zaferini küçümsemenin vatanı ihanetle eş olabileceğini ve bunun asla gerçekçi bir yaklaşım olmadığını sözlerine eklemiştir.

Anadolu’da Yeni Gün Gazetesi’nde 17 Ağustos 1923’te yayınlanan ve Yunus Nadi tarafından “*Muâhedenâme Mecliste*” başlığı ile yazılmış olan yazıda, artık Lozan Barış Antlaşması’nın tam metni yayınlanmış olduğu için, 143 maddeden oluşan antlaşmanın özellikle siyâsî kısmı üzerinde durularak, Türk kamuoyuna ayrıntılı bilgi verilmiştir. Bu ayrıntılı bilgilerden ve daha önceki antlaşmalarla yapılan karşılaştırmalardan sonra, ki ileride Mustafa Kemal de Nutuk’ta böyle bir karşılaştırma ve değerlendirme yapacaktır, yapmış olduğu değerlendirmesinde, “*üç buçuk sene evvelki kara günlerle bugünkü mes’ud zamanların mukayesesine en esaslî mi’yar olarak yalnız şu tahliye kaziyyesini takdim etmek revadır. Hakikaten yapılmış olan iş çok büyük, ve istihsâl olunmuş olan netice onunla mütenasibdir.*”⁸⁰ sözleriyle, Lozan Barış Antlaşması’nın ve Barışı’nın yapılmış olan Millî Mücadele ile uyum içerisinde ve çok önemli bir iş olduğunu vurgulamıştır.

Hüseyin Cahid tarafından Tanin Gazetesi’nde “*Sulh Bayramı*” adı ile 24 Temmuz 1923’te yayınlanan bir diğer yazıda ise, toplumlar bazı önemli olayları yaşarken onun büyüklüğünü kavrayamadıkları için, Türk milletinin hayatında çok büyük bir öneme sahip olan Lozan Barış Antlaşması’nı değerlendirirken toplum dışına çıkıp değerlendirme yapıldığı zaman, aslında Lozan Barış Antlaşması’nın sadece Türkler için değil, dünya siyâsî hayatı için de dönüm noktası olduğu tespiti yapılmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nın Türk milletinin hayatındaki sıradan antlaşmalardan olmadığını ifade ettikten sonra, Batının asırlardan beri ulaşmak istediği hûlya ve emeli neticesinde Avrupa’dan atılan Türklerin, Lozan Barış Antlaşması’yla yeni-

⁷⁹ Ahmed Refik, a.g.m., s.2.

⁸⁰ Yunus Nâdi, “*Muâhedenâme Mecliste*”, *Anadolu’da Yeni Gün*, 17 Ağustos 1923, s.2.

den Avrupa'ya geldiği ve millî sınırlar dahilinde Anadolu'ya sağlam bir şekilde yerleştiği üzerinde durulmuştur.⁸¹

Lozan Barış Antlaşması'ndan önce Türk Devleti'nin elleri ayakları zincirli, yarı müstakil, inkıraza namzet cılız bir mahluk gibi olduğu belirtildikten sonra, “*Lozan Mu'ahedesi'nin yırttığı Sevr Mu'ahedesi Garbın Şarka, Türklere ve müslümanlara karşı asırlardan beri beslediği kin ve gayzın efkâr-ı bâtlanın, hiss-i istihfâf ve istihkârın bir mahsul-ü tabi'i idi. Şimdi büttün bu eski dünya yıkılıyor. Çıktığı yere tekrar giriyor. Bir Türk ve Müslüman ile Avrupalı müsavî olabiliyor.*”⁸² diyerek, Şark meselesi bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır.

“*Her gün Avrupalılardan daha aşağı seviyede telakki edilmek ve öyle mu'amele görmek yüzünden içimizde Avrupa'ya karşı nefret ve isyan hissinin yükseldiğini duymayacağız. Bu ayrılmak ve uzaklaşmak mani'anın kuruması Şark ile Garbın münasebeti üzerinde iyi bir tesir edebilir. Avrupa diplomasisi Şark'ta tesis eden yeni vaz'iyeti lâıyıkıyla idrak ederek lazım gelen siyaseti takip edebilirse unutmak istediğimiz eski boğuk ve derin husumet devrelerini tamamen kapamak kâbil olur.*”⁸³ sözleriyle de, yine Avrupalıların Şark meselesi çerçevesindeki klasik diplomasi yöntemlerinden vazgeçmesi, doğuda yani Türkiye'de meydana gelen değişimi ve dönüşümü kavrayıp ona göre dış politika yürütmesi istenilmiş, böyle yapılırsa Doğu-Batı yakınlaşmasının olabileceğinin üzerinde durulmuş, aksi takdirde bunun mümkün olamayacağı açık bir dille ifade edilmiştir. Yazının sonunda, böyle bir zaferi Türk milletine armağan eden, bu uğurda ölen şehitlere özellikle teşekkür edilmiş, ayrıca devlet yönetiminde bulunan ve gecesini gündüzüne katan “*idare-i siyasîlere*” sonsuz teşekkür edilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması'nın değerlendirildiği ve bu görüşlerin Türk kamuoyu ile paylaşıldığı bir başka yazı ise Mehmed Asım tarafından kaleme alınmıştır. “*Harbden Sulha İntikâl*” adıyla Vakıf Gazetesi'nde 4 Ağustos 1923'te yayınlanan bu yazıda, müttefiklerle Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye ve Türkler için savaş ortamının ortadan kalktığı, barış dönemine girildiği ifade edilerek, bu durumun tam anlamıyla kesinlik kazanması için her şeyden önce Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce de onaylanması gerektiği hatırlatılmıştır. Devleti bir makineye benzetererek, eski parçaların çalışabilmesi için çok iyi tamir

⁸¹ Hüseyin Câhid, “Sulh Bayramı”, **Tanin**, 24 Temmuz 1923, s.1.

⁸² Hüseyin Câhid, a.g.m., s.1.

⁸³ Hüseyin Câhid, a.g.m., s.1.

edilmesi, parçalarının değiştirilmesi gerektiği üzerinde durulmuş, yeni bir makine yapmanın ise çok zor olduğunu, bunu yaparken ve çalıştırırken de çok dikkatli olunması gerektiğine dikkat çekilmiştir.⁸⁴ Savaştan barış dönemine geçerken dikkat edilmesi gereken en önemli noktanın, bu devrenin mümkün olduğu kadar az bir zamanda ve düzen içerisinde olması gerektiğinin altı çizilmiştir. “...*Memleketi harpten sulha isâl için işe başlarken ‘umumî bir plan dairesinde hareket etmek, bütün işleri bir tertibe vaz’ eylemek, bu tertibe göre iktiza eden vesâ’it-i icra’iyeyi ihzâr eylemek, niha-yet kemâl-i emniyet ile ‘ameliyât ve tatbikata girişmek lazımdır.’*”⁸⁵ denilerek, bir anlamda devlet ve toplum hayatı için çok önemli olan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik devrimlerin bir plan dahilinde, zaman geçirilmeden yapılması gerektiği ortaya konulmuştur.

Mehmet Asım’ın bu isteği kısa bir süre sonra gerçekleşmiş, Lozan Barış Antlaşması 21 Ağustos 1923’te onaylanması için Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne sunulmuştur. Mecliste yapılan uzun süren görüşmede, Özellikle sınır bölgelerinden gelen milletvekilleri çeşitli itirazlarda bulunmuşlardır. Musul, Batı Trakya ve Karaağaç’ın sınırların dışında kalmasını şiddetle eleştirmişlerdir. Ancak, milletvekillerinin Misâk-ı Milli’ye tam olarak uyulmadığı yolundaki itirazlarına rağmen, Lozan Barış Antlaşması 14 olumsuz 213 olumlu oy ile 23 Ağustos 1923’te kabul edilmiştir.⁸⁶

İsmet İnönü, Lozan Barış Antlaşması hakkındaki görüşlerini, antlaşmanın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde kabul edilmesi görüşmeleri sırasında Türk kamuoyu ile bir kez daha yapmış, yapmış olduğu konuşmada, “...*mütecanis, yeknesank bir vatan: bunun içinde dışa karşı olumsuz kayıtlardan ve devlet içinde devlet ifade eden iç imtiyazlardan kurtulmuş bir durum: savunma hakkı kesin, kaynakları bol ve hür bir vatan... bu vatanın adı Türkiye’dir. O Türkiye’yi bu antlaşmalar ifade ve izah etmektedir.*”⁸⁷ diyerek, tam bağımsız bir ülkenin ortaya çıkmış olduğunu söylemiştir.

Mustafa Kemal ise, Lozan Barış Antlaşması hakkındaki görüşünü ileri-ki yıllarda Nutuk’ta Türk kamuoyu ile paylaşmış ve burada, “*Bu antlaşma Türk milletine karşı, yüzyıllardan beri hazırlanmış ve Sevr Antlaşması’yla tamamlandığı zannedilmiş büyük bir suikastın, sonunda neticesiz bırakıl-*

⁸⁴ Mehmed Asım, “Harbden Sulha İntikâl”, **Vakit**, 4 Ağustos 1923, s.1.

⁸⁵ Mehmed Asım, a.g.m., s.1.

⁸⁶ Yalçın, Durmuş-Azmi Süslü ve Diğ., **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I**, Ankara, 2000, s. 380.

⁸⁷ Harp Akademileri Komutanlığı, **Lozan Antlaşması-Montreux Sözleşmesi ve Paris Sözleşmesi**, İstanbul, 1987, s. 9.

dığını ifade eder bir vesikadır.”⁸⁸ diyerek, değerlendirmesini Şark meselesi çerçevesinde yapmıştır. Bu değerlendirmesiyle Mustafa Kemal, yukarıda açıklamaya çalıştığımız Türk basınının yorumuna paralel bir açıklama yaparak, Şark meselesinin Türklerin lehine sonuçlandığını, Sevr Antlaşması’yla Anadolu’da imha edildiği zannedilen Türklerin, Anadolu’da bağımsız bir şekilde yaşamaya devam edeceklerini, başta İtilaf Devletleri olmak üzere, bütün dünyanın bu antlaşmayla bunu kabul ettiğini çok açık bir şekilde ifade etmiştir.

SONUÇ

Kitle iletişim araçları kamuoyu oluşmasında etkili olduğu için, Mustafa Kemal Atatürk ve Millî Mücadele’ye destek vermiş olan Türk basını bu görevini layıkıyla yerine getirmiştir. Bu nedenle, Türk basını Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasından önce ve hemen sonrasındaki gelişmeleri yakından takip etmiş, yapılan işlere destek vermiş, Türk milletinin moralinin yüksek tutulması için gayret göstermiş, imzalanan Barış Antlaşması büyük siyasi zafer olarak kabul edilmiş ve Türk kamuoyunun sevincine ortak olunmuştur.

Türk kamuoyu, on üç yıldan bu yana yapmış olduğu savaşlardan sonra gerçekleşen Lozan Barış Antlaşması’nı büyük bir sevinç ile karşılamış, Lozan Barış Antlaşması’nın imzalandığı 24 Temmuz 1923’ün o yılki Kurban Bayramı ile aynı tarihe denk gelmesi nedeniyle, Türk basınının ifadesiyle “*bayram içerisinde bayram yaşamıştır.*” Bu nedenle, Edirne’den Kars’a kadar Anadolu’nun her tarafında halkın geniş katılımıyla gerçekleşen gündüz ve gece kutlamaları düzenlenmiştir. Halkın bu kutlamalarına yer yer resmî makamlardan önemli kişiler katılmış, Lozan Barış Antlaşması ve bundan sora yapılacak olan işler hakkındaki görüşlerini kutlamalara katılanlarla paylaşmışlardır.

Lozan Barış Antlaşması hakkında Türk basınında pek çok haber ve yazı yer almıştır. Bu yazılarda; yapılan işin önemi ve büyüklüğünü anlamak için sadece Anadolu’nun ve İstanbul’un tahliyesine bakmalarının yeterli olacağı, Lozan Barış Antlaşması’na o günün şartları içerisinde Türklerin ve Batı’nın durumu dikkate alınarak bakılması gerektiği, böyle yapılmaz ise bunun asla gerçekçi olamayacağı, bu yaklaşıma aykırı bir iş yapılır ise bu-

⁸⁸ Mustafa Kemal Atatürk, a.g.e., s. 510.

nun, Türk basınının ifadesiyle, “*vatana, vatan için ölenlere ve gerçeklere ihanet*” olacağı dile getirilmiştir.

Toplumların bazı önemli olayları yaşarken onun büyüklüğünü kavrayamadıkları için, Türk milletinin hayatında çok büyük bir öneme sahip olan Lozan Barış Antlaşması’nı değerlendirirken toplum dışına çıkıp değerlendirme yapıldığı zaman, aslında Lozan Barış Antlaşması’nın sadece Türkler için değil, dünya siyasî hayatı için de dönüm noktası olduğu tespiti yapılmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nın Türk milletinin hayatındaki sıradan antlaşmalardan olmadığı ifade edilmiş, batının asırlardan beri ulaşmak istediği hûlya ve emeli neticesinde Avrupa’dan atılan Türklerin, Lozan Barış Antlaşması’yla yeniden Avrupa’ya geldiği ve millî sınırlar dahilinde Anadolu’ya sağlam bir şekilde yerleştiği üzerinde durulmuştur.

En çok da bu şekilde yani “*Şark meselesi*” bağlamında yazılar, yorumlar, değerlendirmeler ve haberler yer almıştır. Yani; Türk basını tarihî süreci, gerçekleri ve Türk milletine karşı “*uzun yüzyıllardan beri hazırlanılmış*”, siyasî, ekonomik, dinî ve kültürel boyutu olan doğu-batı mücadelesinde üstün tarafın Türkler olduğu ifade edilmiştir. Şark meselesinin Türklerin lehine sonuçlandırıldığı, I. Dünya Savaşı’nın galipleri tarafından kabul edilmek zorunda kaldığı, İsviçre Cumhurbaşkanı’nın ifadesiyle “*Galibiyetin Türklerde kaldığı*”, yapılan işe bu açıdan bakılması gerektiği önemle vurgulanmıştır.

Lozan Barış Antlaşması hakkındaki değerlendirmelere bakıldığında, üzerinde durulan ve vurgu yapılan en önemli konunun “*Türkiye’nin bağımsızlığı*” olduğu görülmektedir. Türkiye’nin Lozan Konferansı’nın daha başından itibaren üzerinde durduğu en önemli meselenin “*ekonomik ve siyasî bağımsızlık*” olması nedeniyle, bu konu hakkında pek çok açıklama, yorum ve değerlendirme yapılmıştır. Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanmasıyla Türkiye ve Türkler için savaş ortamının ortadan kalktığı, barış dönemine girildiği ifade edilerek, her yönden bağımsız, tek bir millete dayalı yeni bir Türk Devleti’nin ortaya çıktığı, bu devletin vatandaşları arasında, cemaat hakları hariç, birey hakları açısından her hangi bir farkın ve müslüman olan bütün vatandaşların azınlık statüsünde olmayacağı dile getirilmiştir. Bundan sonra yapılacak olan işin, devlet ve toplum hayatı için çok önemli olan siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik devrimlerin bir plan dahilinde, zaman geçirilmeden yapılması gerektiği ifade edilmiştir. Bir anlamda devleti yönetecek olanlara hedef tespitinde yardımcı olunmuş, destek verilmiştir.

Lozan Barış Antlaşması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş belgesidir. Ayrıca, Türklerin imha planı olarak bilinen Sevr Antlaşması'nı geçersiz kılan, Türklerin Anadolu'da imha edilemeyeceğini dünya kamuoyuna kabul ettiren ve Anadolu'nun tapusunun Türk milletine ait olduğunu "zorla" kabul ettiren siyasî belgedir. Bu belge ile kurulmuş olan "*siyasî ve ekonomik açıdan tam bağımsız Türkiye'nin*", siyasî, sosyal, kültürel ve ekonomik açıdan dayanak noktaları, felsefesi ve ruhu vardır. Bu dayanak noktalarının, felsefenin ve "Lozan ruhunun" korunması için, herkes üzerine düşen görevi yerine getirmelidir. Lozan Barış Antlaşması'nın ne kadar önemli, büyük başarı olduğu ve aslında ne demek olduğu, "*Şark meselesi*" bağlamındaki politikaların Avrupa Birliği ülkeleri tarafından Türklere karşı yeniden takip edilmeye ve Türk milletinin yeniden itilip-kakılmaya başlandığı bu günlerde daha iyi yorumlanmalı ve anlaşılmalıdır.

sayfa boş